

МАКАРЕНКО О.М.,

доктор медичних наук, професор,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
ім. Г. Сковороди»,
м. Переяслав-Хмельницький

ГОЛУБЄВА М.О.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
м. Київ

КРАВЧУК С.М.,

магістр психології

КОКУШ Н. А.,

магістрантка,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
ім. Г. Сковороди»,
м. Переяслав-Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ ЗРОСТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Статтю присвячено проблемі розвитку та удосконаленню професійної компетентності вчителів-початківців в загальноосвітній школі.

***Ключові слова:** педагогічна майстерність, готовність до педагогічної діяльності, професійна компетентність, науково-методична робота загальноосвітньої школи.*

Статья посвящена проблеме развития и совершенствования профессиональной компетентности учителей, начинающих свою педагогическую деятельность в общеобразовательной школе.

***Ключевые слова:** педагогическое мастерство, готовность к педагогической деятельности, профессиональная компетент-*

ность, научно-методическая работа общеобразовательных школы.

This article is dedicated to the development and improvement of professional competence of the secondary school teachers.

Key words: *teaching skills, commitment to educational activities, professional competence, scientific and methodical work of secondary school.*

Актуальність дослідження. Реформування освіти в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем, пов'язаних із визнанням значимості знань як рушійної сили суспільного добробуту та соціального прогресу. Ці зміни стосуються створення нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту навчально-методичних матеріалів, підручників, посібників, форм і методів навчання. Так, у Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти підкреслюється, що зміст базової і повної загальної середньої освіти створює передумови для індивідуалізації навчання, запровадження особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів [7, с. 5].

Стає очевидним, що досягнення мети сучасної освіти пов'язане з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою, без яких неможливе вирішення наявних проблем навчання та виховання відповідно до нових освітніх парадигм [11, с. 115].

Сучасному вчителю необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя. А це можливо лише за умови високого рівня професійної компетентності, наявності розвинених професійних здібностей. Ця проблема зафіксована у Державній національній програмі «Освіта», де наголошується, що один із головних шляхів реформування освіти полягає в необхідності підготовки нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня.

В українському суспільстві на сьогодні найактуальнішим залишається питання про конкурентоспроможність спеціалістів в умовах ринкової економіки, стрімких технологічних змін, глобалізації суспільства. На нашу думку, успіх вирішення цієї проблеми безпосередньо залежить від працівників освітньої сфери, бо саме від професійної компетентності вчителя залежить формування конкурентоздатності, ключових компетентностей учнів, їх спроможності ввійти у ринковий простір. Ми вважаємо, що удосконалення рівня професійної компетентності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів – один із основних напрямів реформування сучасної системи освіти. У нормативно-правових документах Міністерства освіти, науки, молоді та спорту

України постійно підкреслюється, що педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру. Саме тому на сучасному етапі модернізації системи освіти й виховання в Україні особливої гостроти й актуальності набувають питання підвищення й розвитку професійної компетентності вчителів загальноосвітніх шкіл.

Класик дидактики Нового часу Я. А. Коменський вважав, що людина, яка обрала вчительство своєю професією, має бути чесною, діяльною, наполегливою, живим взірцем доброчесності, яку повинна прищеплювати учням, бути людиною освіченою та працелюбною, безмежно любити дітей [12, с. 45]. Тому питання пов'язані з особистістю вчителя, його професійними якостями, знаннями, вміннями, навичками, рівнем розвитку компетентностей не нові. Але час вносить свої корективи, висвітлюючи нові грані проблеми, змушує розглядати їх з інших позицій, із врахуванням останніх досягнень сучасної психологічної та педагогічної науки.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні досить часто якість професійно - педагогічної підготовки майбутнього вчителя розглядається через поняття «професійна компетентність». В теорії педагогічної освіти воно використовується паралельно з такими поняттями як «професіоналізм», «педагогічна майстерність», «готовність до педагогічної діяльності». Взагалі, характеризуючи різні аспекти однієї й тієї ж проблеми, означені педагогічні категорії мають особливі змістові відтінки й вживаються в різних контекстах.

Так, готовність до педагогічної діяльності визначається як характеристика потенційного стану вчителя дотно до його професійної діяльності. В цілому, готовність до дії трактується як стан мобілізації всіх психофізичних систем людини, що забезпечують ефективне виконання професійних дій. Під готовністю ми розуміємо озброєність людини необхідними для успішного виконання дій знаннями, вміннями та навичками; адекватну реалізацію алгоритма дій у відповідь на актуальну ситуацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною та методологічною основою методичної діяльності в школі стали праці відомих учених Ю. Бабанського, В. Бондаря, М. Поташника, І. Зязюна, Т. Шамової, які розкривають проблеми управління всіма структурними підрозділами школи та підзначають стратегічні напрямки розвитку освіти [7, с. 42].

У сучасній психолого-педагогічній літературі з проблеми професійної компетентності вчителя існують різні точки зору. Частіше за все дослідники визначають компетентність, як одну із сходинок професіоналізму, тобто як систему знань, умінь, навичок, способів діяльності, психологічних якостей, необхідних вчителю для здійснення педагогічної діяльності, виділяючи в структурі компетентності певний склад компонентів [13, с. 45].

На думку дослідників (В. Адольфа, Т. Браже, В. Журавльова, І. Єлканова, В. Миндикану, Т. Новикової, Н. Тализіної), загальна характеристика професійної компетентності свідчить про те, що вона передбачає залучення людини до загального культурного світу цінностей, і саме в цьому просторі людина реалізує себе як спеціаліст, професіонал, тобто «людина, яка володіє не тільки достатнім обсягом знань, умінь і навичок..., але й здатністю до первинної самоосвіти» (переклад з російської тут та надалі авторів статті [1, с. 24]). На цій основі визначається структура педагогічної компетентності, яка містить такі компоненти: знання (культурологічні, педагогічні та інші), педагогічні вміння та навички, здатність до самоосвіти й самовиховання, спроможність отримувати від своєї роботи конкретні стабільні результати, що відповідають загальноприйнятим еталонам, здатність вирішувати творчі завдання.

Виклад основного змісту. У своїй практичній діяльності провідні загальноосвітні школи України використовують наукові дослідження І. Жерноська, І. Лікарчука, Н. Клокар, А. Ситник, Т. Рабченюк. Зміст робіт цих авторів формує стратегічний напрям, що дає можливість значно підвищити рівень шкільної науково-методичної роботи, спрямованої на формування та розвиток професійної компетентності вчителів, прирощення знань, продукування нових педагогічних ідей, технологій, узагальнення та поширення перспективного педагогічного досвіду.

Професійно компетентний фахівець може та повинен бути підготовлений за час навчання в педагогічному вищому закладі освіти, в нього мають бути сформовані всі необхідні для майбутнього вчителя складові професійної компетентності, останні дозволяють йому успішно здійснювати педагогічну діяльність. Як слушно зазначив доктор педагогічних наук, професор Санкт-Петербурзької академії педагогічних наук, С. Вершловський, завершення формування спеціаліста - результат формування особистості, професійного виявлення його громадської позиції [15, с. 23].

Педагогічний вищий заклад освіти повинен інтегрувати весь досвід особистості, підпорядковуючи його професійній ролі, в основі якої лежить принцип взаємодії суб'єктів, їх активний взаємозв'язок, взаємодоповнення, взаємозалежність, взаємовплив [15, с. 32].

Із досвідом роботи, за умови постійного саморозвитку та самовдосконалення, вчитель стає професіоналом і майстром педагогічної діяльності. А. С. Макаренко вважав що, педагогічна майстерність - це знання особливостей педагогічного процесу, вміння його побудувати й привести в дію. Правильна побудова системи методичної роботи в загальноосвітній школі має бути, з одного боку, систематичною, колективною, з іншого боку, індивідуальною, самостійною діяльністю педагогів [9; 16; 17; 18; 19; 20].

Узагальнюючи думку провідних науковців [1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 13; 14] можемо виокремити структуру методичної роботи в школі, яка повинна мати системний поліструктурний диференційований та прогностичний характер. Тому будувати її слід, як організаційно - функціональну модель, в основі якої - модульний підхід за трьома можливими напрямками діяльності:

- теоретико-методологічний напрям;
- дослідно-практичний напрям;
- інноваційно-творчий напрям.

Протягом першого року роботи над науковою проблемою, методичну роботу необхідно організувати за першим модулем, спрямовуючи її на розвиток у членів колективу нового рівня педагогічного мислення. Це необхідно робити, бо за даними соціологічних досліджень, саме вчителі є найбільш консервативною частиною суспільства. І це зрозуміло: протягом багатьох попередніх років були налаштовані на авторитарну модель спілкування, а основне завдання вбачали у тому, щоб дати учням усі знання відповідно шкільної програми. Щоб змінити авторитарний підхід і напрацювати методику взаємодії вчителя та школяра, у школі має бути організовано дослідно-експериментальну роботу з проблеми застосування педагогіки толерантності, що є основою всіх інноваційних процесів [3, с. 18].

Протягом другого року роботи над проблемною темою, методичну роботу спрямовують на підвищення готовності вчителів до застосування сучасних методів і форм навчання (кооперованого навчання; методу випадків та методу ситуацій за Г. О. Ковальчук; латерального навчання за де Боно, соціограми за Морено, психодрами за П. Горностаєм, навчальних тренінгів.

На останньому етапі (третій-п'ятий рік), як правило, організовують роботу над безпосереднім застосуванням інноваційних технологій, які базуються на випробуванні часом класичних підходів: гуманістичному, особистісно-орієнтованому, розвивальному, громадянському та інших.

Щоб успішно впроваджувати інновації у науково-методичну роботу школи, найбільше уваги, на нашу думку, слід приділити підвищенню наукової компетентності та професіоналізму педагогів, керуючись принципом: «Передусім зміст методичної роботи з кадрами визначає її позитивний результат, а не стільки її форми».

Робота проблемного науково-теоретичного семінару «Найновіші досягнення педагогіки та психології» може бути розраховано на три роки. Мета цього семінару ознайомити педагогічний колектив із найбільш важливою актуальною інформацією з питань педагогічної теорії, різноманітних теоретико-методологічних аспектів психолого-педагогічної науки. Такий семінар дає можливість значно підняти науковий рівень, вийти за межі особистої підготовки, націлити педагогів на вдосконалення знань, практичних навичок і вмінь.

Паралельно із цим у середній школі може працювати постійно діючий психолого-педагогічний семінар «Психологічні основи педагогічної практики», який має практичне спрямування. Мета цього семінару - сприяти підвищенню практичної підготовки вчителів, спонукати до аналізу конкретних педагогічних ситуацій. На заняттях семінару поряд із питаннями теорії опрацьовуються практичні завдання, зокрема з розв'язання задач ситуативного характеру. Питань виховання, дидактики, психології, може відбуватися широкий обмін власним досвідом слухачів із проблеми, що розглядається. Після інформаційного повідомлення, обов'язкової частини семінару, організовуються педагогічні дискусії. У ході цього семінару відбуваються тематичні, інформаційні виставки основної та додаткової літератури із теми заняття, які доповнюють зміст проблеми. Під час такого семінару передбачається проведення моніторингу матеріалів із досвіду педагогічної діяльності слухачів.

Важливе значення має тісна співпраця адміністрації школи з практичним психологом, яка сприяє здійсненню особистісно-орієнтованого підходу до науково-методичної підготовки вчителів. Із цією метою необхідно вивчити запити та потреби кожного педагога, його особистісні та професійні якості, визначити наскільки комфортно він відчуває себе в школі. Для оптимального керівництва методичною роботою за участю педагога-психолога слід використовувати такі методики: «Дослідження стосунків адміністрації та педагогічного колективу», «Виявлення факторів, які впливають на розвиток і саморозвиток педагогів», «Аналіз мотивації діяльності педагогів» [1, с. 280]. Це дозволить краще зрозуміти систему роботи адміністрації з педагогічним колективом, проаналізувати міру узгодженості управлінських дій, оцінити внесок кожного заступника директора в забезпечення професійного розвитку педагогів, визначити теми самоосвіти директора та заступників, а також тематику занять для апаратного навчання [10, с. 2].

Із метою формування програми професійного й особистісного розвитку педагога, діагностики проблем, які виникають у процесі професійної діяльності необхідно проводити психологічні тестування й опитування, консультування за участю психолога. Це стає підґрунтям для діалогу з педагогом, для емоційно-особистісного контакту з ним.

Весь цей комплекс дій сприяє розвитку позитивної мотивації у педагогів, створенню атмосфери співробітництва та доброзичливості в педагогічному колективі.

Найбільшої уваги потребують у середній школі малодосвідчені вчителі, яким особливо необхідна професійна і психологічна підтримка. Для молодих учителів краще всього створити «Школу педагогічного становлення». В такій школі слухачі поглиблюють знання теоретичного матеріалу, знайомляться із різноманітними ефективними методичними прийомами та методами роботи

на уроці, оволодівають методами педагогічного дослідження, проводять ділові та рольові ігри. Стажування, наставництво, проведення декади наставника, тижня молодого вчителя - усе це також сприяє «входженню» молодого педагога в професію, створює оптимальні умови, щоб період адаптації для вчителів початківців був щонайменш коротшим [16, с. 28].

У більшості шкіл України, як правило, працюють, як традиційні, так і інноваційні методичні осередки, які об'єднують різні категорії вчителів і мають певну конкретну мету. Серед них - предметні методичні об'єднання класних керівників, педагогічні майстерні вчителя-методиста, навчальні центри педагогічної майстерності, творчі проблемні групи, творчі пари вчителів, консультативні пункти, дискусійні клуби. Усі вони організовуються з обов'язковим урахуванням спільних інтересів до певних проблем і будуються на психологічній сумісності педагогів. У процесі їхньої діяльності навчальні кабінети поповнюються новим дидактичним матеріалом, новими моделями уроків із використанням інноваційних педагогічних технологій, а спільна робота в методичних осередках сприяє взаємному збагаченню, взаємоконтролю..

Масові науково-методичні заходи, які щорічно відбуваються в середніх школах - це дні презентації кафедри, дні науки, мистецтва, предметні тижні, тижні педагогічної майстерності, - вони дозволяють зібрати матеріал, який і складає банк педагогічних знахідок конкретних учителів та школи у цілому.

Поряд із колективними, груповими, парними формами науково-методичної роботи можуть проводитися індивідуальні форми діяльності: вивчення творчої лабораторії вчителя в період атестації, виконання докурсових і післякурскових завдань, керівництво самоосвітою, що позитивно впливає на вдосконалення професіоналізму вчителя. Щоб знання, одержані педагогом на курсах, стали надбанням колег, широко практикується висвітлення різних питань в рубриці методичного щоденника, а також анкетування та звіти вчителів, які пройшли курси, на методичних об'єднаннях.

Із метою впровадження особистісно-орієнтованого педагогічного підходу та підвищення професіоналізму вчителів в загальноосвітніх школах запроваджуються програми шкільних конкурсів:

- «Класний керівник року»;
- «Учитель року»;
- Урок року (включає презентацію вчителя);
- Кращий молодий спеціаліст «Надія школи»;
- Кращий класний колектив;
- Кращий кабінет школи.

Висновки. У процесі організації системної науково-методичної роботи загальноосвітньої школи підвищується компетентність вчителя як одна із

провідних професійно значущих якостей, удосконалюється здатність реалізувати свої знання на практиці, відбувається оволодіння всім необхідним арсеналом педагогічних ключових компетентностей, розширюється загальний кругозір. Це допомагає вчителю сформувати свій педагогічний стиль, переборювати труднощі, пов'язані з особистісним розвитком, досягти достатньо високого рівня теоретико-методологічної підготовки, оперативно та гнучко реагувати на виклики часу, постійно розвивати власні творчі здібності.

Список використаних джерел:

1. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / Красноярский гос. университет / В. А. Адольф. — Красноярск: КрГУ, 1998. — 286 с.
2. Аникеева Н. П. Учителю о психологическом климате в коллективе. — М.: Просвещение, 1983. — 96 с.
3. Артюшенко В. І. Інтеграція навчання і національного виховання в контексті сучасної освіти / В. І. Артюшенко. — К., 2001. — 350 с.
4. Архипова С. П. Розвиток педагогічної творчості викладачів вищих навчальних закладів / С. П. Архипова. — 1998. — 238 с.
5. Аузіна М. О. Інноваційні процеси в освіті. — Львів: ЛБІ НБУ, 2003. — 103 с.
6. Балицкая Н. З. Педагогическое образование за рубежом. Тесты на компетентность учителя / Н. З. Балицкая // Педагогическое образование. — 1992. — Выпуск № 5. — С. 101–102.
7. Балл Г. О. Педагогічні аспекти гуманізації освіти: Книга для вчителя / Г. О. Балл. — Київ - Рівне, 1996. — 128 с.
8. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. — 2003. — № 10. — С. 23–28.
9. Веснин В. Р. Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе / В. Р. Веснин. — М.: Юрист, 1998. — 96 с.
10. Власенко А. Н. Особистісно орієнтований підхід у вихованні майбутніх освітян / А. Н. Власенко. — К., 1997. — 224 с.
11. Кобильченко В. В. Формування особистості як психолого-педагогічна проблема. / В. В. Кобильченко. — К., 1999. — 189 с.
12. Коменский Я. А. Избр. пед. соч. — М.: Просвещение, — 1955. — 368 с.
13. Коновалов О. Ю. Методологічні аспекти розвитку інформаційно-програмного і програмно-методичного забезпечення навчального процесу / О. Ю. Коновалов. — К., 2003. — 215 с.
14. Кравченко Л. М. Неперервна педагогічна підготовка менеджера освіти. — Полтава: Техсервіс, 2006. — 418 с.
15. Краевский В. В. Общие основы педагогики: учебное пособие для студентов и аспирантов педвузов / В. В. Краевский. — М.: Волгоград: Перемена.

2002. – 163 с.

16. Крижко В. Теорія та практика менеджменту в освіті. – Запоріжжя: Просвіта, – 2003. – 272 с.

17. Кричевский В. Ю. Профессиограмма директора школы. Проблемы повышения квалификации руководителей школ / В.Ю. Кричевский. – М. : Педагогика, 1987. – 212 с.

18. Литвинова С. Г. — Организация обучения учителей информационно-коммуникационным технологиям. Инновационные технологии в образовании // Материалы III Международной научно-практической конференции. – Симферополь, 2006. – С. 38 - 44.

19. Майборода Т. А. Основные подходы к определению содержания профессиональной компетентности в психологических исследованиях / Т. А. Майборода, Л. С. Мовсисян // Материалы научно-технической конференции по итогам работы профессорско-преподавательского состава СевКавГТУ за 2007 год. – Т. 1. Естественные и точные науки. Технические и прикладные науки – Ставрополь : СевКавГТУ, 2008. – 236 с.

20. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.